

בו?

מינייהו? האם יכול לקחת ולאכול מן החיטים הללו שזרעם בקרקע?

וזה פשוט שעל הגידולים של החיטים אין להסתפק, שהרי אפילו אם התיר העומר הקודם את הזרעים קודם שנזרעו וזרעם קודם העומר, כיון שלא השרישו עד לאחר העומר, הגידולים שלהם אסורים עד העומר הבא, וכל הספק שיש להסתפק הוא על הזרעים [החיטים] עצמם שנמצאים בקרקע, האם הותרו בהבאת העומר ואפשר להוציאם ולאוכלם לאחר העומר, או לא.

וצדדי הספק: האם חיטים אלו **כמאן דשריין בכדא דמי** — כאילו הניחם בכד נחשבים, ושרינהו והתירם **עומר**, כמו שאר חיטים שהותרו בשעת הקרבת העומר. או **דלמא בטלינהו אגב ארעא** — או שמא ביטלם אגב הקרקע, והרי הם נחשבים כקרקע, ולא שייך אצלם דין זה שהעומר יתירם?

על כל הספיקות הללו שנסתפקו גבי חטים שזרעם בקרקע האם הם נחשבים כמטלטלים או כקרקע נשאת הגמרא בתיקו.

אמר רבא, אמר רב הסא:

בעי רבי אמי: הרי שנינו במשנה כמה דברים שאונאה אין להם.

ומעתה יש להסתפק, האם **ביטול מקח יש להם** [אם היתה האונאה ביותר משותת].

אי נסתפקו באופן **דאשרוש** שהשרישו כבר החיטים קודם הקרבת העומר כבר — **תנינא** שהעומר מתיר את כל הגידולים שכבר השרישו קודם לעומר.

אי נסתפקו באופן **דלא אשרוש** שלא השרישו החיטים קודם הקרבת העומר, גם כן **תנינא** שהעומר אינו מתיר מאיסור חדש את הגידולים שהשרישו לאחר הבאת העומר.

דתנן: אם השרישו קודם לעומר אותם גידולים שגדלו אחר העומר — **עומר מתירן** מאיסור חדש, **ואם לאו**, ואם לא השרישו אלא אחר הבאת קרבן העומר — **אסורין** אותם גידולים באיסור חדש **עד שיבא עומר הבא** בשנה הבאה.

אם כן קשה באיזה אופן הסתפקו האם עומר מתיר את החיטים שבקרקע מאיסור חדש.

ומתצינן: **לא צריכא**, לא הוצרכו להסתפק אלא באופן **דחצדינהו וזרעינהו** שקצר את החיטים מן התבואה החדשה וזרעם בקרקע קודם לעומר, **ואתא ליה עומר** וחליף **עילויהו**, והגיע זמן הקרבת העומר ועבר עליהם כשהיו זרועים בקרקע, **ולא אשרוש** — ולא השרישו החיטים קודם לעומר.

א-ת באופן זה יש להסתפק **מהו למינקט ומיכל**

הראב"ד בשיטה מקובצת מפרש, שהספק הוא לענין שבועת השומרים, כגון אם מסר לשומר שדה זרועה לשמרה ממים המקלקלים את הזרעים, והתובע טוען שפשע בה, והשומר טוען שהיה אנוס.

קיבלתי רק ארבע סאין לשמור, ופשעתי בהם. התוס' הרא"ש והרבינו פרץ [בפירושו האחרון] פירשו, שהספק בגמרא הוא לענין שבועת עד אחד, שעד אחד העיד כי החיטים שנזרעו הם של התובע.

או אפילו ביטול מקח אין להן.⁽¹⁾

אמר רב נחמן: הדר, לאחר מכן, חזר ואמר רב חסא: פשיט רב אמר ספק זה, שאף על פי שאונאה אין להם לדברים האמורים במשנה, מכל מקום, ביטול מקח יש להם.

ומביאה עתה הגמרא מחלוקת אמוראים, שנחלקו אליבא דרבי יוחנן, לגבי ענין זה, שאונאה אין להם, אבל ביטול מקח יש להם:

רבי יונה אמר שדין זה נאמר אהקדשות,

ואילו רבי ירמיה אמר שדין זה נאמר אקרקעות.

ותרוייהו, רבי יונה ורבי ירמיה, משמיה דרבי יוחנן אמרו זאת, שאונאה אין להם, ביטול מקח יש להם.

ומבאר הגמרא: מאן דאמר [רבי יונה,

שאמר משמו של רבי יוחנן, שיש דין ביטול מקח] אהקדשות, כל שכן שאמר רבי יוחנן כך אקרקעות.

כי היות והשמיענו שביטול מקח אינו בכלל אונאה, הרי אין לנו כל מיעוט של קרקעות מדין ביטול מקח, והרי אם בהקדשות, שאין בהם טעות כלפי שמיא, בכל זאת נאמר בהם דין ביטול מקח, הרי ודאי שכך הוא הדין במכירת קרקעות, שנעשית בין בני אדם, ששייך בהם מקח טעות, שיהא בהם דין ביטול מקח.

אך מאן דאמר אקרקעות, שנוהג בהם דין ביטול מקח, אמר זאת דוקא בקרקעות, משום שאין ביטול המקח מדיני אונאה, אלא שהמקח נעשה בטעות. ולכן, אין זה אמור אלא בקרקעות. אבל אהקדשות, לא. אף ביטול מקח אין להן, היות וטעות כלפי שמיא לא שייכת בהקדש. ואילו מדין אונאה, הרי הקדש נתמעט מדין אונאה,⁽²⁾ כדשמואל.

בקרקע אף כשמכר שווה מנה במאתיים, ושני תירוצים נאמרו בזה, דעת רבנו חננאל [הביאו הרי"ף], ורבנו תם [בתוס'] שפירשו שאין שעור ביטול מקח האמור באלו יתר משתות כמו במטלטלין, אלא שיעורו הוא יותר ממחצה, ולכן מכר שוה מנה במאתיים, שעדיין לא היתה האונאה ביותר ממחצה, אינו אלא אונאה ולא ביטול מקח, אך ביותר ממחצה יש גם בהם ביטול מקח. ולמדו דבר זה מהירושלמי בכתובות [פרק י"א הלכה ד] שאמר בשם רבי יוחנן, אם היה דבר מופלג יש בו אונאה.

אך יש שפירשו ביטול מקח כמו במטלטלין, אלא שרב נחמן עצמו חולק על רב חסא, ודעתו שאין בקרקע אונאה כלל, ואף לא ביטול מקח,

1. ומפרש רש"י את הספק, האם ביטול המקח ביתר על שתות הוא מהלכות אונאה, שהרי לא הטעהו כדיבורו, אלא מדיני אונאה הוא שהמקח בטל ביתר על שתות, ולכן בדברים שאין בהם אונאה, אף ביטול מקח אין להם, או שביטול המקח הוא משום דהוי מקח טעות, ואף בדברים שנתמעטו מאונאה, הרי לא נתמעטו מכך שהמקח חוזר אם היה מקח טעות.

2. הקשו ראשונים [רי"ף ותוס'], שכאן משמע, שרב נחמן סובר כרב חסא, שביטול מקח יש להם, ולא נחלקו אלא בהקדשות, אבל בקרקעות כולם מודים שיש להם ביטול מקח. ואילו בפרק המקבל [קח א], אומר רב נחמן שאין אונאה

שווה כבהמת ההקדש, צריך הוא להוסיף להקדש את ההפרש, למרות שהבהמה נתפסה בקדושת הקרבן].

ובביאור דין זה, אמר רבי יוחנן: זה ששינינו במשנה "יצא לחולין" הוא דבר תורה, שאף על פי שאין שתי הבהמות שוות בערכן, יצא הקודש בעל מום לחולין, משום שאין אונאה להקדש,

ואילו זה ששינינו במשנה שצריך לעשות לו דמים, להוסיף את ההפרש שביניהם להקדש, הוא דין מדבריהם. שחיבוהו חכמים לשלם להקדש את האונאה.

דאמר שמואל: חפץ של הקדש שוה מנה, שחללו על שוה פרוטה הרי הוא מחולל.

הרי שאין בהקדש ביטול מקח, גם כאשר ההקדש נתאנה ביותר משתות.⁽³⁾

תנן התם: במסכת תמורה [כו ב] שהאומר על קרבן תמים שיהא מחולל על בהמת חולין, או שאומר "בהמה זו תמורת בהמה זו", או "זו חילופי זו", לא אמר כלום, שאין קרבן תמים מתחלל.

אך אם היה [בהמה של] קודש בעל מום, וחללו על בהמת חולין, יצא לחולין, וצריך לעשות לו דמים [אם אין בהמת החולין

וכן כתב הריטב"א, וביאר, שהוא משום שלאחר שהגיע ליד גזבר שוב אי אפשר לישאל על ההקדש [כמו שנפסק ביו"ד סי' רנ"ח]. והבין בעל טורי אבן, שכיון שכאשר ההקדש נמצא כבר ביד הגזבר אין אפשרות לחזור בו ולהישאל, הרי הקדש מפסיד במה שחילל בפחות מערכו, מה שאין כן כשעדיין לא בא לידו, כיון שאפשר לישאל, הרי ההקדש לא הפסיד כלום, שהרי גם בלי החילול יכול הוא להפקיע את ההקדש. אך החזו"א בחו"מ ליקוטים סי' כ' כתב שכוננת הריטב"א היא, שכמו שלענין שאלה יש חילוק בין הגיע ליד גזבר או שעדיין הוא ברשות הבעלים, כמו כן לענין חילול חלוק ההקדש בזה, שאם הוא ברשות המקדיש החילול חל גם על שוה פרוטה, ואם כבר הגיע לרשות הגזבר, הרי זה קנין שיש בו אונאה.

ולפי זה, אין זה אלא בהקדש בדק הבית, אבל בקדשי מזבח אין הבדל בין הבעלים לאחר. אך התוס' במנחות [עא, ב] כתבו שאין דין זה אמור אלא בבעלים. ונסתפקו האחרונים אם אדם אחר פדה ברשות הבעלים בפחות מערכו,

והלכה כמותו, וכן פסק הרי"ף, והרמב"ם בפרק י"ג מהלכות מכירה.

והרמב"ן במלחמות כתב, דאדרבה, מהירושלמי משמע שרב נחמן חולק, שכן בפדה שוה מנה במאתיים כתב שלרבי יוחנן אינו פדוי משום שזה דבר מופלג, ואם כן מוכח, שאפילו במחצה יש ביטול מקח, ובהכרח שרב נחמן, הסובר שמכר שוה מאה במאתיים, חולק על רב חסא וסובר שאין אונאה לקרקעות כלל.

בדבר נוסף חולק הרמב"ן על רבנו חננאל, שאין פירוש "דבר מופלג" כפליים מדמי המקח, אלא הכונה לשיעור האונאה, שאינו שתות כבשאר מטלטלין אלא שלישי.

ומדברי הרמב"ן שם משמע, ששיעור מחצה לענין אונאה הוא בין בקרקע ובין בהקדש. ובשלטי הגבורים כתב כן גם לגבי שטרות.

3. כתבו התוס' בתמורה [כו, ב] שדין זה אינו אלא כשמחלל חפץ שהקדיש ועדיין החפץ ברשותו, אבל הפודה מהגזבר, צריך שומה בשלשה, ואם חילל בפחות משוויו, אינו פדוי,

וההקדשות. ואם כן, אי אפשר להעמיד את המשנה במסכת תמורה שההפרש הוא פחות משתות, שכן במקרה זה ודאי שאין אונאה להקדש, ואינו צריך להוסיף דמים כלל.

אלא, שמא תאמר, שההפרש היה בכדי **ביטול מקח**, היינו ביתר על שתות, ועל כך נאמר, שצריך להוסיף לו דמים.

הרי דבר זה לא יתכן, כי האם **בהא לימא רבי יוחנן** "צריך לעשות לו דמים מדבריהם", אבל מן התורה אינו צריך להוסיף משום שאין אונאה להקדש אפילו ביתר משתות.

והאמר רבי יונה את האמור להלן **אהקדשות**, ורבי ירמיה אמר דין זה **אקרקעות**,

ותרוייהו אמרו דבר זה משמיה דרבי יוחנן:

וריש לקיש אמר: אף מה שאמרו **צריך לעשות לו דמים**, הרי הוא מן התורה.

ואף על פי שאין אונאה להקדש, הרי נאמר בחילול הקדש "ערכך", מלמד הכתוב שיחא החילול כפי שווי ערכו.

ואילו רבי יוחנן סובר, שהכוונה היא לפי מה שיערכו, גם אם אין זה שוויו הנכון.⁽⁴⁾

ודנה הגמרא: **במאי עסקינן?** מה הוא ההפרש בין שווי ההקדש והחולין?

אילימא בכדי אונאה, היינו פחות משתות, האם יתכן **שבהא לימא ריש לקיש**, צריך לעשות לו דמים דבר תורה, ונמצא שסבור הוא שיש אונאה להקדש.

והתנן [לעיל נו א], **אלו דברים שאין להם אונאה**: הקרקעות והעבדים והשטרות

4. ומבואר בתוס', שעל אף שההקדש נתאנה ביתר משתות, ובהדיוט הרי המקח בטל במקרה כמו זה, בכל זאת בהקדש החילול נתפס כנגד שווי החולין אלא שצריך להוסיף. והטעם לכך הוא משום שביטול המקח בהדיוט הוא מכיון שיש חשש להפסד אם המאנה לא ירצה להחזיר את דמי האונאה, מה שאין כן בהקדש שאפילו אם המחלל טעה ההקדש חל גם בטעות, ואין חשש לאי החזרת האונאה שהרי אינו יכול להשתמש בבהמת ההקדש עד שיוסיף את ההפרש, שהרי הבהמה היא הקדש, ולכן אין בזה ביטול החילול.

אך התוספות ר"ד סובר שאף על פי שיש להקדש ביטול מקח וצריך להוסיף לו מעות מן התורה, מכל מקום החפץ יוצא לחולין מיד, כיון שהפרוטה נתפסת בקדושה, ואין עליו אלא חיוב דמים להקדש.

והאריך בזה שו"ת דבר אברהם [ח"א סט"ו אות ה].

ובשו"ת עונג יו"ט סי' קי"ב הוכיח מדברי התוס' בבכורות [כה, א] ומהריטב"א כאן, שגזבר דינו כבעלים ואם חילל שוה מנה על פרוטה הרי זה מחולל.

ודין זה של שמואל לגבי מעשר שני, כתב הרמב"ם בהלכות מעשר שני [פ"ב י] בשם הגאונים שדינו כהקדש, ובזמן הזה אפשר לפדותו אפילו לכתחילה. ותמה הגר"א בביאורו ליו"ד [רצ"ד ס"ק כ] שהרי בהקדש הוא מחולל כיון שאין אונאה להקדש, ובמעשר שני לא מצאנו שננתמעט מאונאה. ותיירץ, שאמנם אין להשוות מעשר שני להקדש אלא לרבי מאיר הסובר מעשר שני ממון גבוה, אבל לרבי יהודה שמעשר ממון הדיוט הוא אין מעשר שני נפדה אלא בשוויו, והרמב"ם פוסק להלכה כרבי מאיר.

אונאה אין להם אבל ביטול מקח יש להם.

ונמצא שלדעת רבי יונה, סובר רבי יוחנן שהקדשות יש להם ביטול מקח ביתר משתות, וזה סותר למה שאמר רבי יוחנן, שצריך להוסיף דמים רק מדבריהם?

ומתצינן: לעולם הנאמר במשנה שצריך לעשות לו דמים, הוא **בביטול מקח**, היינו שהפרש היה יתר משתות,

ואיפוך דרבי יוחנן לריש לקיש, ודריש לקיש לרבי יוחנן.

היינו, שלדעת רבי יונה המחלוקת היא הפוכה, רבי יוחנן סובר שצריך להוסיף מן התורה, וריש לקיש סובר שאינו צריך להוסיף אלא מדבריהם, ואין סתירה בדברי רבי יוחנן.

ומבאר הגמרא: **במאי קמיפלגי רבי יוחנן וריש לקיש, בדשמואל.**

דאמר שמואל: הקדש שוה מנה שחיללו על שוה פרוטה מחולל, ואף על פי שיש כאן אונאה ביותר משתות, הרי שנתמעט הקדש מאונאה אפילו היתה האונאה בכדי ביטול מקח.

מר, ריש לקיש, הסובר שצריך להוסיף דמים מדבריהם, אית ליה דשמואל, שאין אונאה להקדש כלל.

ומר, רבי יוחנן, הסובר צריך להוסיף דמים מן התורה, לית ליה דשמואל אלא סובר שאף בהקדש המיעוט אינו אלא מאונאה אבל ביטול מקח יש להם.⁽⁵⁾

איבעית אימא דכולי עלמא אית להו דשמואל, ואמנם אין אונאה להקדש כלל,

והבא, בהא קמיפלגי:

מר, הסובר שצריך להוסיף דמים מן התורה, סבר, דוקא שחיללו, אין, רק אם כבר חילל על שוה פרוטה הרי הוא מחולל, בדיעבד, כיון שאין אונאה להקדש.

אבל **לכתחילה, כשבא לחללו על פחות מערכו, לא.**⁽⁶⁾ כיון ש"ערכך" הנאמר בתורה משמעו בשוויו, ולכן, למרות שהחילול תופס, חייב הוא להוסיף דמים מן התורה.

ומר סבר שאין צריך להוסיף אלא מדבריהם, משום שהוא סובר שדינו של שמואל הוא אפילו לכתחילה, ומה שנאמר במקרא

5. ואף על פי שבהקדש לא שייך טעות, ואם כן בהכרח צריך לומר שטעם ביטול מקח גם בקרקעות אינו משום מקח טעות, אלא כמו שפירש רש"י שאין זה דרך מקח, וביאר בחידושי הגרנ"ט שכאשר האונאה היא בשעור של יתר משתות או לשאר ראשונים יותר ממחצה, אין המעות נתפסים בדמי המקח כלל, ואינם אלא כפקדון, וכן הוא גם בחילול הקדש שאין המעות נתפסים בדמי החפץ ואין כאן חילול.

6. פירוש שונה מרש"י מצאנו בתוספות שהקשו מהגמרא בערכין [כט, א] שאומרת בפשיטות שאין דינו של שמואל אלא בדיעבד ולא לכתחילה, ולכן פירשו התוספות שחיללו אין היינו שדוקא אם נתכוין לחללו על פחות משוויו למרות האיסור שבדבר, הרי הוא מחולל, אבל אם התכוין לחללו בשוויו וטעה ישלים מן התורה, ומר סבר אפילו לכתחילה, היינו אפילו כשנתכוין לחללו בשוויו, לא ישלים אלא מדרבנן.

“ערכך”, משמעו בשווי כל שהוא, ורק מדרבנן צריך להוסיף.⁽⁷⁾

איבעית אימא, לעולם מה שנאמר במשנה שצריך לעשות לו דמים, היינו כשהפרש הוא **בכדי אונאה**, ולא **תיפוך** שיטת רבי יוחנן לדריש לקיש כמו שתמצנו לעיל, אלא ריש לקיש הוא שסובר שצריך לעשות לו דמים מן התורה.

ומה שהקשינו מהמשנה שאין אונאה להקדש, ומדוע צריך להסיף דמים מן התורה.

התשובה על כך היא: **ובדרב חסדא קמיפלגי**.

דאמר רב חסדא: מאי “אין להם אונאה” הנאמר בהקדשות?

אין פירושו כמו בקרקעות, שאינו מחזיר את האונאה, אלא שההקדשות **אינן בתורת אונאה**,

והיינו, **דאפילו פחות מכדי אונאה חוזר**. ולכן סובר ריש לקיש שצריך לעשות לו דמים מן התורה, ורבי יוחנן חולק על רב חסדא ומפרש כפשוטו, שאין להם אונאה כלל, ולכן אינו צריך להוסיף אלא מדרבנן.

מיתבי ממה ששינונו בכרייתא: **יש רבית ואונאה להדיוט, ואין רבית ואונאה להקדש**.

ובפשטות הכונה היא, שאין דין אונאה נוהג כלל בהקדש. וקשה על רב חסדא, הסובר שגם פחות מכדי אונאה חוזר?

ומתוצינן: **מי אלימא הכרייתא ממתניתין, דאוקימנא** שפירשנו את מה שכתוב בה “אין להם אונאה” שאינן **בתורת אונאה**?

ואדרבה, אפילו פחות מכדי אונאה חוזר.

הכי נמי נפרש את הכרייתא: **רבית ודין אונאה להדיוט, ואין רבית ודין אונאה להקדש**. וכרב חסדא, שחוזר אפילו בפחות מכדי אונאה.

ומקשינן: **אי הכי, היינו דקתני סיפא** בכרייתא: **זה חומר בהדיוט מבהקדש, אינו מתפרש כהוגן, שהרי באונאה ההקדש חמור שחוזר אפילו בפחות מכדי אונאה!**

ומתוצינן: אכן, מה שאמרנו “חומר בהדיוט מבהקדש” אינו אלא **ארבית**, שההדיוט חמור בזה, שאין רבית להקדש.

ומקשינן: **ליתני נמי “זה חומר בהקדש מבהדיוט”, אאונאה**, שההקדש חמור, שחוזר אפילו בפחות מכדי אונאה?

לעיל [נה, א] שמפרש מה שאמרו בגמרא פרה זו תחת פרה של הקדש הקדשו פדוי ויד הקדש על העליונה, שאם הטעה הוא את הקדש צריך להשלים, ואם הטעה את עצמו אינו יכול לחזור בו, אף על פי שבוה שייך מקח טעות. ושוב מצא קושיא זו בשיטה מקובצת, ותיקן שאמנם כן הוא ולמרות זאת אינו יכול לחזור בו משום

7. רש”י מפרש שאף שבקרקעות אמרו ביטול מקח יש להם, היינו משום מקח טעות אבל בהקדש אין טעות להקדש. ולפי זה טוען הגאון רבי נפתלי טרופ שזה דוקא כשנתאנה ההקדש, אבל אם נתאנה הפודה שאצלו שייך טעות, כגון שעבור חפץ ששוה מנה נתן מאתיים, הרי הדין נותן שיהא המקח בטל, והקשה על עצמו מרש”י